

O'QUVCHILARNING SO'Z BOYLIгинINI OSHIRISHDA TA'LIMIY O'YINLARNING AHAMIYATI

To'liqin ALLAYOROV,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti dotsenti, f.f.f.d., PhD

Odina ABDURAXMONOVA,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti talabasi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15878329>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati va o'rni tahlil etilgan. So'z boyligini oshirish orqali o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan samarali ta'limiy o'yinlar misollar orqali ochib berilgan.

Kalit so'zlar: So'z boyligi, ta'limiy o'yinlar, o'quvchi faolligi, lug'at boyligi, nutq madaniyati, interaktiv metodlar.

Annotation: This article analyzes the role and importance of educational games in increasing students' vocabulary. The issues of forming students' speech culture, developing logical thinking and creative approach through increasing vocabulary are highlighted. Also, effective educational games that can be used in the lesson process are revealed through examples.

Keywords: Vocabulary, educational games, student activity, vocabulary, speech culture, interactive methods.

Zamonaviy ta'lim jarayoni faqatgina bilim berish bilan cheklanmasdan, balki o'quvchining fikrlash, muloqot qilish va o'z fikrini aniq ifoda etish kabi kompetensiyalarini shakllantirishga ham xizmat qilishi kerak. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlarida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, ularni faol so'zlovchiga aylantirish dolzarb vazifalardan biridir. Bu borada ta'limiy o'yinlar samarali vosita sifatida ajralib turadi. Ular o'quvchilarda tilga qiziqish uyg'otadi, mustaqil fikrlashga undaydi, ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Ta'limiy o'yinlar o'quv jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarni faol ishtirok etishga chorlaydi. Bunday o'yinlar orqali yangi so'zlar, iboralar, sinonim va antonimlar, maqollar, topishmoqlar, she'r va hikoyalar bilan tanishish oson va qiziqarli kechadi. Ular bolalarning eslab qolish qobiliyatini kuchaytiradi, so'z boyligini oshiradi. Ma'rifatparvar A. Avloniyning: "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" degan so'zlari o'quvchilarga berilayotgan ta'lim va tarbiyaning naqadar muhimligini anglatadi.

Zero, ta'limiy o'yinlar orqali beriladigan til tarbiyasi ham yosh avlodning ma'naviy kamolotida muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, Sh. Vohidov

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTIGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: MUAMMOLAR, OMILLAR, YECHIMLAR”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

ta’kidlaganidek: “Til – millat ko’zgusi, xalq ma’naviyatining ifodasidir”². O‘yinli mashg‘ulotlar tilni boyitish orqali o‘quvchilarning milliy o‘zlikni anglashiga, madaniy qadriyatlarga hurmat bilan qarashiga yordam beradi. Tilni chuqur egallash esa, o‘z-o‘zidan so‘z boyligini oshirishni talab qiladi. Til va tafakkur o‘zaro bog‘liq tushunchalardir. Bu borada I. Musayevning: “O‘quvchilar tilini o‘stirish – ularning tafakkurini o‘stirish bilan barobar” degan fikri o‘rinlidir. O‘yinli topshiriqlar orqali o‘quvchilar mustaqil izlanishga, fikrlashga, tanqidiy qarashga o‘rganadilar. Masalan, “Eng ko‘p so‘z top”, “Qarshi ma’no toping”, “So‘zlardan gap tuzing” kabi o‘yinlar nafaqat lug‘at boyligini oshiradi, balki tafakkur doirasini kengaytiradi. Mashhur psixolog L.S. Vygotskiy: “O‘yin – bu bolaning ichki dunyosini ochib beruvchi asosiy vositadir” deya ta’kidlaydi. O‘quvchilar o‘yinda o‘zlarini erkin tutadilar, nutq faoliyati yanada kuchayadi, so‘zlar bilan o‘ynash, ularni kontekstda qo‘llash orqali o‘zlarini ifoda etishga intiladilar. Shuningdek, amerikalik pedagog J.Brunerning: “O‘yin orqali o‘rganilgan bilimlar doimiyroq va chuqurroq bo‘ladi”⁵ degan fikri asosida ta’limiy o‘yinlarning samaradorligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, dars jarayonida zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etilgan interaktiv o‘yinlar (quizlar, onlayn testlar, rolli o‘yinlar) o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirishda katta ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ta’limiy o‘yinlar orqali o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish nafaqat til o‘rgatish, balki ularni mustaqil fikrlovchi, muloqotga kirisha oladigan, o‘z fikrini aniq ifodalaydigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. O‘yinli metodlar orqali olib borilgan darslar jonli, qiziqarli va samarali bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchilar har bir darsda ta’limiy o‘yinlardan oqilona foydalanishlari, bu orqali o‘quvchilarning til boyligini va nutq madaniyatini oshirishga erishishlari mumkin. So‘z boyligi – bu inson fikrlashining kengayishi va fikrlarini aniq hamda ravon ifodalashning muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, yosh avlodning so‘z boyligi ustida ishlash ularga ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

Bu borada ta’limiy o‘yinlar juda samarali vosita hisoblanadi. Ta’limiy o‘yinlar, avvalo, o‘quvchilarni qiziqtirish, ularning faol ishtirokini ta’minlash va mustahkam o‘rganishga yordam beradi. Quyidagi jihatlar ta’limiy o‘yinlarning so‘z boyligini oshirishda qanday yordam berishini ko‘rsatadi:

- Faol ishtirok – O‘yinlar o‘quvchilarni muloqot qilishga rag‘batlantirib, yangi so‘zlarni tabiiy muhitda o‘rganishga imkon beradi.

- Amaliy qo‘llash – O‘yin davomida yangi o‘rganilgan so‘zlar darhol ishlatiladi, bu esa ularni yaxshiroq eslab qolishga yordam beradi.

- Ijodiy fikrlash – O‘yinlar o‘quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi, bu esa ularga o‘z fikrlarini turli xil iboralar bilan ifodalash imkoniyatini beradi.

- Shijoat bilan o'rganish – O'yinlar ta'lim jarayonini zerikarli emas, balki qiziqarli va interaktiv qilish orqali o'rganishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

O'qituvchilar turli xil ta'limiy o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning so'z boyligini rivojlantirishlari mumkin:

- So'z topish o'yinlari – O'quvchilar ma'lum mavzuga oid so'zlarni izlab topish va ishlatish orqali lug'atini boyitadi.

- Ma'nolar o'yinlari – Bir so'zning sinonimlarini yoki antonimlarini topish o'yini o'quvchilarga so'zlarning turli ma'nolarini tushunishga yordam beradi.

- Hikoya tuzish o'yinlari – O'quvchilar berilgan so'zlardan foydalanib hikoya tuzishadi, bu esa so'zlarni kontekstda qo'llashni o'rgatadi.

- Rolli o'yinlar – O'quvchilar berilgan mavzuga mos ravishda muloqot qilishi, bu esa ularning til boyligini oshirishga yordam beradi.

Ta'limiy o'yinlar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirishda juda muhim rol o'ynaydi. Ular ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilish orqali o'rganish sifatini oshiradi. O'qituvchilar ta'limiy o'yinlardan faol foydalanib, o'quvchilarning so'z boyligini boyitishga yordam berishi mumkin. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish va so'z boyligini oshirish ustuvor vazifalardan biridir. So'z boyligi — bu nafaqat o'quvchining lug'aviy bilim darajasi, balki uning fikr yuritish, o'z fikrini aniq va ravon ifoda eta olish qobiliyatining asosiy ko'rsatkichidir. Bugungi kunda bu jarayonga yangicha, innovatsion yondashuvlar, xususan, ta'limiy o'yinlar orqali yondashish samarali usullardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ta'limiy o'yinlar nafaqat o'quvchilarni qiziqtiradi, balki ularning bilim olish jarayonini faol va samarali qiladi. O'yin vositalarining ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, e'tiborini jamlashga yordam beradi, mustahkam motivatsiya yaratadi. O'yin shaklida berilgan topshiriqlar o'quvchilarni erkin fikrlashga, mustaqil izlanishga va o'z fikrini ifoda etishga undaydi. Eng asosiysi, so'z boyligini oshirishga kuchli turtki bo'ladi.

Samarali o'yin turlari va ularning tavsifi:

a) *So'z zanjiri o'yini.* Maqsad: so'z xotirasini faollashtirish.

O'yin shartlari: har bir o'quvchi avvalgi so'zning oxirgi harfi bilan boshlanadigan yangi so'z aytadi.

b) *So'z top (anagramma)*

Maqsad: so'z tarkibini anglash va harf tanlashda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

Misol: "Qalam" so'zidan "amal", "laq", "maq" kabi yangi so'zlar yasash.

c) *Topishmoq yechish*

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTIGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: MUAMMOLAR, OMILLAR, YECHIMLAR”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

Maqsad: obrazli fikrlashni va lug‘at boyligini rivojlantirish. O‘quvchilarga mavzuga oid topishmoqlar aytiladi, ular javobini topadi.

d) So‘z boyligi domino o‘yini

Maqsad: o‘xshash so‘zlar orqali bog‘liqlikni topish. Kartochkalarda so‘zlar yozilgan bo‘lib, ularni moslab joylashtirish kerak.

e) “Kim ko‘p so‘z ayta oladi?” o‘yini

Maqsad: tez fikrlashni rivojlantirish. O‘quvchilar berilgan mavzu asosida 1-2 daqiqa ichida imkon qadar ko‘proq so‘z aytadi.

f) Sinonim-antonym o‘yini

Maqsad: ma‘no tushunchasini chuqurlashtirish. O‘qituvchi so‘z aytadi, o‘quvchi esa uning sinonimi yoki antonimini aytadi.

g) Tasvirlash va topish o‘yini

Maqsad: so‘z bilan ifodalash, tasvirlash, eshitib tushunish ko‘nikmasini oshirish. O‘quvchi biror so‘zni tasvirlaydi, qolganlar uni topishga harakat qiladi.

O‘yinlardan foydalanish nafaqat dars jarayonida, balki sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ham samarali natija beradi. Boshlang‘ich sinflarda ko‘proq obrazli, quvnoq o‘yinlar tanlansa, yuqori sinflarda so‘z bilan ishlash, analitik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘yinlar darsning turli bosqichlarida – kirish qismida motivatsiya berish, asosiy qismda bilimni mustahkamlash, yakunda esa nazorat qilish uchun ishlatilishi mumkin. Tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘yin shaklidagi topshiriqlar o‘quvchilarni darsga jalb etadi, ularning lug‘at zaxirasini oshiradi, so‘z boyligi bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi. Ayniqsa, muntazam ravishda o‘tkazilgan o‘yinlar orqali o‘quvchilarning nutqi boyib, o‘z fikrini mustaqil bayon etish ko‘nikmasi shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta‘limiy o‘yinlar o‘quvchilarning tilga qiziqishini oshiradi, lug‘at zaxirasini kengaytiradi, eng muhimi – ularni erkin va mazmunli so‘zlashga o‘rgatadi. Shuning uchun ham dars jarayonida o‘yin elementlarini tizimli ravishda joriy etish, ularni metodik asosda qo‘llash o‘qituvchining ijodiy yondashuvini talab qiladi. Bu borada o‘qituvchilarga – o‘yin shakllarini to‘g‘ri tanlash, metodistlarga – ularni dars mazmuniga integratsiya qilish bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash, ota-onalarga esa o‘yinlarni uyda qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha yordam berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Ma‘naviyat.
2. Vohidov, Sh. (2006). Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi.
3. Musayev, I. (2004). Ona tili va adabiyot darslarini o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.

"TURKIY XALQLAR ADABIYOTIGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: MUAMMOLAR, OMILLAR, YECHIMLAR"

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

4. Vygotskiy, L.S. (1983). Psixologiya va ta'lim. Moskva: Pedagogika.
5. Bruner, J. (1977). The Process of Education. Cambridge: Harvard University Press.
6. Nazarova, F. (2017). Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar. Toshkent: Fan.
7. Omanova, M. A. (2023). Perfect human interpretation in alisher navoy's creation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(1), 346-347.
8. Kalandarova, Dilafruz Abdujamilovna. "Research classification of Karl Reichl." *Current research journal of philological sciences* 2.11 (2021): 29-33.
9. Kadirova M.N. Improvement Of Students' Competences on Folklore Genres in Distance Learning Environment. Nizami Tashkent State Pedagogical University lecturer of the Department of Uzbek language and literature. <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/410>
10. Burxanova, Feruza. "Nazar Eshonqulning ilm-ma'rifat, kitobxonlikka doir qarashlari." *Konferensiyalar/ Conferences*. Vol. 1. No. 12. 2024.
11. Rajabova, Hulkar. "Interpretation of time and space in shorts (Chronotope)(On the example of the stories of the writer Shukhrat Matkarim "Yilon", "Maqar", Kholiyor Safarov "Honor and Life", "Wingless Birds", "The Saddest Joy")." *Modern Science and Research* 4.3 (2025): 1332-1340.
12. Маҳбуба Қадамбоевна Ўразбаева. АЁЛ ХАРАКТЕРИНИ ОЧИШДА БАДИИЙ НУТҚНИНГ ЎРНИ. GOLDEN BRAIN. RAIN ISSN: 2181-41 20. 23.01.10. 193-199- 6. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1179>
13. О'РАЗБАЙЕВА Маҳбуба. XX asr ozarbayjon adabiyotida Ganjaviy obrazi tasviri. "Nizomiy Ganjaviy va xamsachilik an'anasi" mavzusidagi xalqaro ilmiy anjuman materiallari. 2024-yil 25-yanvar, 28-32-betlar. https://oriens.uz/media/conferencearticles/5_ORAZBAYEVA_Mahbuba_28-32.pdf.